

From Humanitarian Law to Anti-Discrimination Law: A Human Rights Analysis of the Israeli-Palestinian Conflict Based on Citizenship

Hadi Salehi *, Robert Wintemute**

Abstract

The Israeli-Palestinian conflict remains a complex and intractable dispute with profound human rights implications. The dominant approach, grounded in the legal framework of humanitarian law and the two-state solution, has yielded limited progress towards resolving the conflict or securing fundamental Palestinian rights. This paper argues that an alternative framework, based on anti-discrimination law principles, offers a more comprehensive and effective lens for analyzing the conflict and pursuing a just resolution.

Introduction

The prevailing narrative in Western discourse portrays Israel as a legitimate state established in accordance with international law and bolstered by the UN partition plan in 1947. This narrative emphasizes the Jewish right to self-determination within the newly created state. Palestinians, under this view, are either refugees who should be resettled elsewhere or an occupied population with the future right to establish their own state alongside Israel (the two-state solution).

However, a growing body of scholarship and activism challenges this dominant narrative. This counter-narrative argues that Israel's creation

---

How to Cite: Salehi, H., Wintemute, R. (2024). From Humanitarian Law to Anti-Discrimination Law: A Human Rights Analysis of the Israeli-Palestinian Conflict Based on Citizenship, *Journal of Legal Studies*, 16(1), 427-454.

---

* Assistant professor of Public Law, Department of Public and International law, Faculty of Law and Political Science, Shiraz University, Shiraz, Iran. (Corresponding Author).
Email: hadi.salehi@shirazu.ac.ir.

** Professor of Human Rights Law, Dickson poon School of Law, King's College London, London, England. Email: robert.wintemute@kcl.ac.uk.

constituted an act of dispossession and displacement of the Palestinian people. It views Israel as an apartheid system marked by systematic discrimination against Palestinians on the basis of race and ethnicity. This systemic discrimination manifests in the denial of Palestinian citizenship rights, including the right to self-determination, voting rights, freedom of movement and expression, and equal access to resources and property ownership.

Limitations of the Humanitarian Law Approach

The dominant approach to the conflict relies heavily on the framework of humanitarian law, particularly the Fourth Geneva Convention. This framework recognizes the occupied status of the Palestinian territories and mandates that Israel, as the occupying power, uphold certain basic rights of the Palestinian population. While these principles are crucial for protecting Palestinians from the immediate harms of occupation, the framework has significant limitations.

Firstly, the humanitarian law framework focuses primarily on regulating the conduct of hostilities and protecting civilians during armed conflict. It has limited capacity to address issues of systemic discrimination and denial of fundamental rights, such as citizenship and self-determination, that lie at the core of the conflict.

Secondly, the humanitarian law framework treats the situation as a temporary one. Its ultimate goal is the cessation of hostilities and eventual withdrawal of the occupying power. It offers a limited vision for a final solution that guarantees lasting peace and full recognition of Palestinian rights.

The Potential of an Anti-Discrimination Law Approach

The anti-discrimination law approach offers a more comprehensive framework for analyzing the Israeli-Palestinian conflict. It draws from international human rights instruments, including the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (ICERD), to examine the denial of Palestinian citizenship rights. This approach highlights the structural inequalities embedded within the Israeli system that disadvantage Palestinians based on their national origin and ethnicity.

By focusing on citizenship and equality, the anti-discrimination law approach challenges the legitimacy of a system that denies basic rights to a significant portion of its population. It sheds light on the ways in which Israel maintains a Jewish majority state through discriminatory policies and practices in areas such as land allocation, movement restrictions, and access to social services.

Similarities to Apartheid South Africa

Comparisons have increasingly been drawn between the Israeli-Palestinian situation and the former apartheid regime in South Africa. Both cases share

features of racialized systems of domination, where one group enjoys privileges and political power while the other is marginalized and denied basic rights. The South African case provides a historical precedent for dismantling an apartheid system and transitioning to a more inclusive democracy based on equal citizenship.

The international community's successful application of boycotts, divestment, and sanctions (BDS) against South Africa demonstrates the effectiveness of collective action in pressuring a discriminatory state to change course. Advocates for Palestinian rights increasingly utilize the BDS movement as a tool to hold Israel accountable for its violations of international law and human rights principles.

Challenges and Considerations

While the anti-discrimination law approach offers a more promising framework for addressing the Israeli-Palestinian conflict, challenges remain. One key challenge is the entrenched power dynamics and the strong political and financial support Israel receives from some Western countries.

Secondly, achieving a just and sustainable solution will require a willingness on both sides to compromise and negotiate in good faith. Palestinians must be able to exercise their right to self-determination, while legitimate Israeli security concerns must also be addressed.

Moving Towards a Just Resolution

The adoption of an anti-discrimination law approach can be instrumental in guiding international efforts to resolve the conflict. This approach necessitates:

- **Increased international pressure:** The international community needs to hold Israel accountable for its violations of Palestinian rights and international law. This includes actively supporting measures such as the BDS movement and imposing targeted sanctions.
- **Meaningful negotiations:** A genuine commitment to peace requires a return to meaningful negotiations based on the principle of a two-state solution with land swaps, or a single democratic state

Keywords: Israeli-Palestinian Conflict, Anti-discrimination Law, Humanitarian Law, Apartheid, Racial Discrimination, Citizenship.

Article Type: Research Article

گذار از حقوق بشردوستانه به حقوق ضد تبعیض؛ تحلیلی حقوق بشری بر منازعه اسرائیل-فلسطین بر پایه شهروندی

هادی صالحی*، رابرت وینته میوت**

چکیده

نظریه غالب در منازعه اسرائیل-فلسطین در کشورهای غربی مبتنی بر جریان مسلط رسانه‌ای به گونه‌ای سامان یافته که مطابق آن تأسیس اسرائیل به عنوان یک دولت مشروع قابل شناسایی است. جریانی رقیب اما در مقابل این نگاه در همان کشورها سر برآورده است که اسرائیل را همانند دولت آفریقای جنوبی یک نظام مبتنی بر تبعیض نژادی یا آپارتاید می‌داند. این مقاله به دنبال آن است که منازعه اسرائیل-فلسطین را در محک دو رویکرد حقوق بین‌الملل حقوق ضد-تبعیض و حقوق بشردوستانه مورد تحلیل قرار دهد و به این سوال پاسخ دهد که کدام رویکرد مبتنی بر اصول حقوق بین‌الملل بشر قابل دفاع است. سازمان ملل متحد و عمده مراجع حقوق بین‌الملل با شناسایی نظریه دو دولت و با تکیه بر نظام حقوق بشردوستانه عملاً آورده‌ای برای تأمین حقوق فلسطینیان از حقوق بشر عامی چون حق بر شهروندی و تعیین سرنوشت نداشته‌اند. به نظر می‌رسد عبور از نظریه دو دولت و در نظر گرفتن هم‌زمان نظام حقوق بشردوستانه در کنار نظام حقوقی ضد تبعیض بهتر می‌تواند وضعیت حقوق بشری منازعه اسرائیل و فلسطین را تحلیل کند؛ به گونه‌ای که شناسایی وضعیت اشغال سرزمینی مطابق حقوق بشردوستانه مانعی برای ضرورت پایان بخشیدن به نظام آپارتاید مبتنی بر تبعیض نژادی و لاجرم اعطای

* استادیار حقوق عمومی، بخش حقوق عمومی و بین‌الملل، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران (نویسنده مسئول)

Email: hadi.salehi@shirazu.ac.ir.

** استاد حقوق بشر، مدرسه حقوق دیکسون پون، دانشگاه کینگز کالج لندن، لندن، انگلستان.

Email: robert.wintemute@kcl.ac.uk

حقوق شهروندی و به خصوص حق بر رأی سیاسی به فلسطینیان شود. تجربه جامعه جهانی در برخورد با آفریقای جنوبی و راهکارهای بعد از پایان نظام آپارتاید در فرمول حقوقی قابل قبول و عملیاتی در وضعیت حقوقی اسرائیل فلسطین بسیار راهگشاست.

واژگان کلیدی: منازعه اسرائیل - فلسطین، حقوق ضد تبعیض، حقوق بشردوستانه، آپارتاید، تبعیض نژادی.

نوع مقاله: مقاله پژوهشی.

سرآغاز

آنچه جریان غالب در رویکرد ذهنی کشورهای غربی را نه تنها در میان ذهنیت عمومی مردم بلکه در محیط‌های آکادمیک شکل داده، همانا این انگاره است که دولت اسرائیل تحت نظام قیمومت بریتانیا و با تأیید سازمان ملل متحد در سال ۱۹۴۸ به صورت مشروع تأسیس شده^۱ و از آن روز تحت تنفر غیرمنطقی و واکنش‌های غیرقانونی گروه‌های مختلف مسلمان قرار گرفته است.^۲ عملیات موسوم به طوفان الاقصی آخرین واقعه در چند ماه اخیر و نمونه‌های دیگر آن از جمله راکت‌پراکنی‌های حماس در ماه‌های جولای و اوت ۲۰۱۴ و دیگر حملات با چاقو در کرانه باختری و غرب بیت‌المقدس از اکتبر ۲۰۱۵ همگی از آن جمله پنداشته می‌شوند. در سخنرانی‌ها و جلسات متعددی هر روایتی غیر از این که توسط نویسندگان این مقاله مطرح می‌شد با تعجب حضار حتی دانشگاهی روبرو می‌شد. این روایت غالب گزاره‌های بدیهی انگاشته شده دیگری نیز دارد که مطابق آن، در کشور اسرائیل یک دموکراسی مبتنی بر آرمان‌های حقوق بشری اتفاقاً با حضور خود شهروندان فلسطینی صلح‌جو برقرار بوده و عدم تبعیض نژادی که اقتضای دموکراسی حقوق بشری است از مؤلفه‌های آن نظام حکمرانی است.

1. United Nations General Assembly (UNGA) Resolution 181 (29 November 1947)

2. See 'Netanyahu Lashes Out at Criticism of Israel' New York Times (1 June 2015): 'We have done nothing wrong, and we have not erred.'

سه دسته از فلسطینیان در این ساختار جمعیتی و از حیث وضعیت حقوقی قابل تفکیک هستند. فلسطینیانی که بعد از ۱۹۴۸ به اجبار به کشورهای دیگر رفته‌اند که علی‌الظاهر پناهنده محسوب و از منظر روایت بدیهی‌انگاشته‌شده غالب در کشورهای اروپای غربی و آمریکای شمالی بایستی در آن کشورها به‌عنوان پناهنده و ذیل کنوانسیون پناهندگی مورد شناسایی قرار گرفته و در آن کشورها بمانند. فلسطینیانی که در نوار غزه و کرانه باختری ساکن‌اند؛ که اگرچه به لحاظ حقوقی تحت کنترل مؤثر یا یک اشغال نظامی هستند اما به اقتضای حفظ امنیت اسرائیل وضعیت قابل توجهی دارند! و به‌مرور یک دولت-ملت مستقل فلسطینی تشکیل خواهند داد و شهروندان یک دولت پویا در حقوق بین‌الملل قرار می‌گیرند! و نهایتاً دسته سوم، فلسطینیانی که شهروندان برابر با دیگر شهروندان و دارای حق رأی در انتخابات پارلمان (کنست) در دولت اسرائیل انگاشته می‌شوند و در سرزمین‌هایی زندگی می‌کنند که هم‌اکنون اسرائیل خوانده می‌شود.

در مقابل روایت غالب فوق، روایت دیگری نیز حتی در کشورهای اروپای غربی و آمریکای شمالی از حدود سال ۲۰۰۰، آغاز انتفاضه دوم و در واقع شکست پیمان اسلو طرح شد. این روایت اگرچه هم‌اکنون نیز از نظر نویسندگان یک روایت حاشیه رانده‌شده محسوب می‌شود اما به این شرح است: تشکیل دولت اسرائیل در ۱۹۴۸ در سرزمین‌هایی با اکثریت عرب^۱ و بدون رضایت ایشان صورت پذیرفت و از منظر حقوق بین‌الملل فاقد مشروعیت است (Wintemute, 2012: 121-122). ایجاد یک اکثریت یهودی در آن زمان نیز برخلاف قواعد مسلم حقوق بین‌الملل و به‌طور خاص قطعنامه شماره ۱۹۴ مورخ ۱۱ دسامبر ۱۹۴۸ ناظر بر حق بر بازگشت فلسطینیان اخراجی به سرزمین اصلی بوده است. مطابق این خوانش، از سال ۱۹۴۸ نظام حقوقی حاکم بر

---

۱. در سال ۱۹۱۸ سرزمین فلسطین متشکل از ۹۲ درصد عرب فلسطینی بوده است. در مقام مقایسه سرزمین‌های فلسطین به همان میزان در آن سال دارای جمعیت عرب فلسطینی بودند که کشور انگلستان دارای جمعیت سفیدپوست انگلیسی‌زبان! برای مطالعه بیشتر مراجعه کنید به: (Wintemute, 2012: 121-122).

اسرائیل مانند نظام حقوقی آفریقای جنوبی، یک نظام مبتنی بر تبعیض نژادی است. این نظام نژادپرستانه طی اتفاق‌های سال ۱۹۶۷ به غزه، کرانه باختری و شرق بیت‌المقدس نیز تسری یافت. اقدام‌های حماس در این بستر در طول دوران اخیر تماماً مصداق حق بر مقاومت فلسطینیان قلمداد می‌شود. از این رو از منظر حقوق بین‌الملل بشر، کشورهای اروپای غربی و آمریکای شمالی بایستی همان رویکرد و استاندار واحدی را که در مورد آفریقای جنوبی اتخاذ کردند، در مورد مسئله فلسطین نیز علیه اسرائیل پیش گیرند (Goldstone, 2011: 31). جلوه‌های حقوق عمومی و بارز این تبعیض نژادی همانا بی‌تابیتی (عدم شمولیت عنوان شهروندی یک دولت ملی) و نداشتن حق رأی (مشارکت سیاسی) برای فلسطینیان، دقیقاً به دلیل نژاد و دین غیر یهودی است (Sabel, 2011: 18-31). حتی فلسطینیانی که شهروند اسرائیل هستند نیز از حقوق شهروندی برابر با دیگر شهروندان یهودی بهره‌مند نیستند و از این حیث نیز تبعیض نژادی در اسرائیل بنیان نظام حقوقی است (see: Goldberg, 1973: 187).

این پژوهش به دنبال آن است تا این انگاره را مورد ارزیابی قرار دهد که آیا نظام حقوقی ضد تبعیض چهارچوب نظری دقیق‌تری در منازعه سیاسی اسرائیل-فلسطین نسبت به چهارچوب نظام حقوق بشردوستانه ایفا می‌کند؟ اگر توسل و استناد به نظام حقوقی ضد تبعیض به گونه دقیق‌تری وضعیت منازعه را ترسیم می‌کند، (آن‌چنان‌که نویسندگان به آن باور دارند) آیا خوانش رقیب از خوانش غالب و مسلط در منظر دولت‌های اروپای غربی و آمریکای شمالی منطبق با حقیقت نیست؟ آیا نگرشی به نظام حقوقی ضد تبعیض شباهت‌هایی میان تجربه دولت آفریقای جنوبی و وضعیت حقوقی اسرائیل-فلسطین از حیث نظام آپارتاید مبتنی بر تبعیض نژادی هویدا نمی‌سازد؟

۱. گذار از حقوق بشردوستانه به حقوق ضد تبعیض

رویکرد مشهور حقوق بین‌الملل در خصوص وضعیت حقوقی اشغال سرزمینی کاملاً واضح است. مطابق اصل بی‌رقیب حقوق بین‌الملل موضوعه، عملیات اشغال یک سرزمین جواز حاکمیت مشروع در آن سرزمین را نمی‌دهد.^۱ از این رو مطابق این اصل اسرائیل در ۱۹۶۷ نوار غزه و کرانه باختری را که شامل شرق بیت‌المقدس می‌شود اشغال کرده و در جریان جنگ ۱۹۷۳ نیز آن مناطق را در اختیار خود نگه‌داشته است. از این رو این عملیات اشغال به هیچ وجه موجبی برای تثبیت حاکمیت مشروع اسرائیل بر آن‌ها نداشته و مطابق قاعده فوق اسرائیل به هر حال بایستی از آن سرزمین‌ها خارج شود.^۲ دادگاه اروپایی حقوق بشر نیز در این خصوص قاعده‌ای تثبیت شده دارد. در پرونده الاسکینی و دیگران علیه بریتانیا در سال ۲۰۱۱ چنین آمده است: «اشغال (نظامی) هیچ تغییری در وضعیت حقوقی سرزمین ایجاد نمی‌کند. هیچ تغییری در ملیت ساکنان سرزمین ایجاد نمی‌شود. دو حالت در ادامه این وضعیت قابل تصور است: یا معاهده صلح منعقد شود و یا انضمام سرزمینی با شناسایی دیگر کشورها در حقوق بین‌الملل رخ دهد» (Al-Skeini and Others v. United Kingdom, 2011).

حال باید دید وضعیت حقوقی اشغال مبتنی بر حقوق بشردوستانه چگونه قابل توصیف است؟ مطابق حقوق بشردوستانه اگرچه دولت اشغالگر دارای تعهداتی در مقابل افراد و جامعه بین‌المللی است، اما حقوق بشردوستانه در خصوص مهلت زمانی خاصی برای پایان اشغال، قاعده‌ای وضع نمی‌کند!^۳ (Ben-Naftali, 2005: 550) به‌واقع حقوق بشردوستانه از آنجاکه فرض مسلم حقوقی را بر آن بنا می‌کند که کسب مشروع

1. The inadmissibility of the acquisition of territory by war.

۲. برای مطالعه بیشتر مراجعه کنید به قطعنامه ۲۴۲ شورای امنیت سازمان ملل متحد مورخ ۲۲ نوامبر ۱۹۶۷ و همچنین قطعنامه ۲۹۸ شورای امنیت سازمان ملل متحد مورخ ۲۵ سپتامبر ۱۹۷۱.

3. Ben-Naftali, O., Gross, A. M., & Michaeli, K. (2005). Illegal occupation: Framing the occupied Palestinian territory. *Berkeley J. Int'l L.*, 23, 551.

حاکمیت سرزمینی به زور محقق نمی‌شود، بنابراین دولت اشغالگر نظر به هزینه‌های وجهه بین‌المللی احتمالاً و نهایتاً از سرزمین‌های اشغالی بیرون می‌رود. باین همه حقوق بشردوستانه تعهداتی بر دولت اشغالگر اعمال می‌کند. برای مثال تعهد به عدم خانه‌سازی در سرزمین‌های اشغالی مطابق بند ۶ ماده ۴۹ کنوانسیون چهارم ژنو مصوب ۱۲ اوت ۱۹۴۹^۱ و همچنین تعهد به عدم انتقال افراد غیرنظامی به سرزمین‌های اشغالی مطابق همان ماده. اسرائیل با انتقال بیش از ۵۰۰ هزار یهودی اسرائیلی به کرانه باختری و شرق بیت‌المقدس و خانه‌سازی برای آن‌ها، مستمراً تعهدات خود را مطابق حقوق بشردوستانه نقض کرده است (Benvenisti & Zamir, 1995: 300). شورای امنیت سازمان ملل متحد مستمراً خانه‌سازی و انتقال غیرنظامیان و در نتیجه چیدمان، کنترل و تغییر جمعیتی مناطق فلسطینی را محکوم کرده است.^۲

علاوه بر شورای امنیت سازمان ملل متحد، دیوان بین‌المللی دادگستری^۳ صراحتاً به محکومیت اسرائیل بر پایه حقوق بشردوستانه و به‌ویژه کنوانسیون چهارم ژنو پرداخته است^۴ (International Court of Justice, 2004). مطابق این نظریه قضایی، کرانه باختری و شرق بیت‌المقدس به لحاظ حقوق بین‌الملل، منطقه اشغال شده محسوب می‌شوند (البته غزه در این مورد موضوع نظریه نبوده است). همچنین بر این نکته تاکید می‌شود که کنوانسیون چهارم ژنو بر موضع اشغال این سرزمین‌ها قابل اعمال است. مردم فلسطین حق بر تعیین سرنوشت داشته و هرگونه ساخت‌وساز توسط اسرائیل برخلاف قواعد حقوق بین‌الملل است. ساخت دیوار حائل را نقض حقوق بین‌الملل و همچنین استناد

۱. اسرائیل در ۸ دسامبر ۱۹۴۹ به آن پیوسته و در ۶ جولای ۱۹۵۱ آن را به تصویب رسانده است!

۲. قطعنامه ۴۴۶ مورخ ۲۹ مارس ۱۹۷۹، قطعنامه ۴۵۲ مورخ ۲۰ جولای ۱۹۷۹، قطعنامه ۴۶۵ مورخ ۱ مارس ۱۹۸۱، قطعنامه ۴۷۶ مورخ ۳۰ جون ۱۹۸۰، قطعنامه ۴۷۸ مورخ ۲۰ اوت ۱۹۸۰ و نهایتاً قطعنامه ۲۳۳۴ مورخ ۲۳ دسامبر ۱۰۱۶ همگی مصوب شورای امنیت سازمان ملل متحد.

3. International Court of Justice.

۴. نظریه مشورتی دیوان اروپایی دادگستری مورخ ۹ جولای ۲۰۰۴.

International Court of Justice. (2004). *Legal consequences of the construction of a wall in the Occupied Palestinian Territory*.

اسرائیل به حق بر دفاع مشروع و همچنین شرایط اضطراری را غیرموجه می‌انگارد و توضیح می‌دهد که ساخت دیوار حائل تنها راه حفاظت از آنچه منافع اسرائیل خوانده می‌شود، نیست. از این رو ضرورتاً بایستی این دیوار از میان برداشته و کلیه هزینه‌های آن بر عهده اسرائیل خواهد بود.

نگاهی ساده به بیش از ۷۰ سال اشغال سرزمینی و توسعه ساخت‌وساز در این مناطق نشان‌دهنده آن است که دولت اسرائیل اساساً هیچ‌گونه قصدی برای تشکیل یک دولت مستقل فلسطینی در کنار دولت اسرائیل ندارد. این سیاست به وضوح در برنامه‌های اعلامی اسرائیل (آنچه برنامه درابلوس خوانده می‌شود)^۱ اعلام شده است (Mallison, 1986: 1). برای مثال بنیامین نتانیا هو با تأیید برنامه درابلوس در سخنرانی‌های متعددی به این موضوع پرداخته است. او در سخنرانی‌های انتخاباتی سال ۲۰۱۵ صراحتاً اعلام کرده که اجازه نمی‌دهد دولت فلسطین تأسیس شود^۲ (Beaumont, 2015). عملاً نیز اسرائیل از اشغال سرزمینی و از مواهب زیرزمینی این مناطق سال‌هاست بهره‌مند می‌شود و هیچ برنامه‌ای برای پایان به آن مطابق حقوق بشردوستانه و یا مذاکرات صلح در این زمینه ندارد. از این رو به نظر می‌رسد سیاست دو دولت که مورد حمایت سازمان ملل متحد و راه‌حل غالب پیشنهادی در منازعه اسرائیل-فلسطین شناخته می‌شود؛ هم به لحاظ عملی دورنمای نزدیک به محالی دارد و هم از حیث نظری، بر مبنای رویکرد حقوق بشردوستانه شاید کمتر واقعیات حقوقی وضعیت اسرائیل-فلسطین را نمایان سازد.

از این رو نویسندگان معتقدند با توجه به اینکه بیش از صدسال از اعلامیه بالفور و مجوز ایجاد خانه‌ای برای ملت یهود! توسط دولت بریتانیا در مناطق تحت سلطه دولت عثمانی در ۱۹۱۷ در جنگ جهانی اول می‌گذرد؛ و همچنین نظر به اینکه بیش از ۷۰ سال پیش قطعنامه شماره ۱۸۱ مجمع عمومی سازمان ملل متحد مبنی بر تشکیل دو دولت مستقل اسرائیل و فلسطین مورد تصویب قرار گرفته است؛ و نهایتاً بیش از ۵۰ سال است

1. Drobles Plan

2. Beaumont, P. (2015). Israel election: Binyamin Netanyahu rules out Palestinian state if he wins. *The Guardian*.

که مناطق سرزمینی فلسطینیان در اشغال اسرائیل است، به نظر می‌رسد وقت آن رسیده که کارآمدی و توجیه حقوقی خوانش غالب اولیه با دقت مورد ارزیابی و بازبینی قرار گیرد. خوانش ثانویه و رقیب را می‌توان با یک سؤال آغاز کرد: آیا آنچه از منظر حقوق بین‌الملل بشردوستانه «اشغال سرزمینی» نامیده می‌شود؛ امروزه به «انضمام سرزمینی دوفاکتو» تبدیل نشده است؟ به نظر می‌رسد نگاهی ساده به روابط قدرت در مسئله اسرائیل-فلسطین پاسخ این پرسش را مثبت می‌داند. نویسندگان اما از نظام حقوقی بشردوستانه به کلی دست نمی‌شویند؛ بلکه بر این باورند که می‌توان تعهدات موجود در دو نظام حقوق بشردوستانه و حقوق ضد تبعیض را باهم ترکیب کرد. تحلیل حقوقی این تعهدات شاید به‌ظاهر متعارض بر دو محور متقابل و هم‌زمان استوار است. از یک طرف مطابق حقوق بشردوستانه دولت اشغالگر متعهد است از سرزمین‌های اشغالی خارج شده و سلطه نظامی موقت هیچ‌گاه نمی‌تواند به انضمام سرزمینی مشروع و دوزوره، مطابق حقوق بین‌الملل، تبدیل شود. (ناگفته پیداست قاعده حقوقی حاکم در این مورد قاعده حقوق بین‌الملل و نه قاعده منبعث از نظام حقوقی دولت اشغالگر است). از طرف دیگر و در کنار تعهدات فوق دولت اشغالگر مکلف است در مناطقی که طی سال‌ها به‌صورت غیرقانونی، نامعتبر و دوفاکتو ضمیمه کرده است، حقوق ضد تبعیض شهروندی را رعایت کند. اعمال نظام حقوق ضد تبعیض نافی خروج سرزمینی و عدم اعتبار حاکمیت سرزمینی دولت اشغالگر نیست، اما داشتن قدرت مؤثر و انضمام دوفاکتو برای الزام به شناسایی حقوق شهروندی در مقایسه با دیگر شهروندان دولت اشغالگر نیست.

ممکن است ایراد گرفته شود که الزام به خروج از سرزمین‌های اشغالی با اعطای شهروندی برابر به شهروندان سرزمین‌های اشغالی در تعارض است، زیرا اگر دولت اشغالگر باید از آن سرزمین‌ها خارج شود، نمی‌توان او را مکلف دانست که هم‌زمان یک نظام حقوق شهروندی برابر در سرزمین‌هایی که متعلق به او نیست، ایجاد کند (Ben-Naftali, Ibid: 599-605). پاسخ را بایستی در تحلیل مهلت زمانی خروج و تطبیق آن با وقایع واقعی مورد مطالعه ارائه کرد. به نظر می‌رسد زمانی که اشغال سرزمینی چنان

طولانی است که نام آن را می‌توان انضمام سرزمینی نامشروع دوفاکتو نامید؛ در این صورت عدم الزام به نظام حقوق ضدتبعیض کاملاً بی‌معنا است. از طرف دیگر به نظر می‌رسد نظام حقوق ضد تبعیض و گسترش حقوق شهروندی به شهروندان سرزمین‌های اشغالی ممکن است بتواند به‌مرورزمان مشروعیت یک دولت واحد را به رأی اکثریت انسان‌های ساکن که شهروندان واقعی آن سرزمین‌ها هستند، بگذارد و از این‌رو وضعیت اشغال سرزمینی با کنار گذاشتن رؤیای دست‌نیافتنی «دو دولت» با ایجاد یک دولت واحد که همه شهروندان بدون تبعیض از حقوق یکسانی برخوردارند، به یک وضعیت صلح‌آمیز با تأمین رضایت مردمانی که دهه‌ها است مورد اشغال سرزمینی قرار گرفته‌اند، تبدیل شود. تطبیق ایده فوق با وضعیت دیرین اشغال سرزمینی در منازعه اسرائیل-فلسطین اهمیت آن را مضاعف می‌کند. تأکید صرف بر حقوق بشردوستانه و نادیده گرفتن ممتد و علنی آن توسط اسرائیل (با ساخت‌وساز گسترده و عدم خروج بعد از دهه‌ها اشغال) اهمیت راه‌حل جایگزین ایجاد یک دولت واحد و کنار گذاشتن نظریه غالب ایجاد دو دولت مستقل را بیش‌ازپیش تقویت می‌کند. به نظر می‌رسد حال که دولت اسرائیل با بی‌اعتبار کردن عملی همه قطعنامه‌های سازمان ملل و اشغال و کنترل صد درصد آنچه پیش‌ازاین «فلسطین تحت قیمومت بریتانیا» نامیده می‌شد؛ و همچنین انجام اعمال و حتی بیان نظراتی که تئوری دو دولت به‌وضوح انکار و ناممکن می‌داند؛^۱ بایستی رویکرد حقوقی دیگری را در کنار دیگر ابزارهای حقوق بین‌الملل فعال کرد. وضعیت فلسطین و ورود مهاجرین اسرائیلی از بعد از جنگ جهانی اول کاملاً با وضعیت ورود نیروهای سیاسی-نظامی و تحمیل مهاجرت به مردمان بومی هر منطقه‌ای در دنیا قابل تطبیق است. چگونه ادبیات حقوق بین‌الملل در مورد اکثریت بومی ساکن در یک منطقه در کانادا، ایالات متحده، استرالیا و نیوزیلند به‌ضرورت رعایت حقوق ضدتبعیض رأی می‌دهند، همان رویکرد نظری، در منازعه اسرائیل-فلسطین قابل‌اعمال به نظر می‌رسد.

۱. همه وقایع ۱۹۴۸، ۱۹۶۷، ۱۹۷۳ و همچنین چند ماه اخیر نشانه بارز ناکارآمدی نظریه دو دولت است.

وضعیت آفریقای جنوبی و نظام آپارتاید دقیقاً به همین معنا حکایت از حکومت اقلیتی ناخوانده بر اکثریتی فاقد هویت شهروندی یکسان با دیگران (به خصوص حق مشارکت سیاسی) دارد. همان طور که مطالعات مسلم تاریخی نشان می‌دهند در سال ۱۹۱۸ و بعد از جنگ جهانی اول، منطقه فلسطین دارای ترکیب جمعیتی حدود ۹۲ درصد عرب مسلمان بوده است، رویکرد نظری و چهارچوب حقوقی حاکم بر مردمان بومی کاملاً بر وضعیت فلسطینیان قابلیت اعمال دارد.

۲. اشغال سرزمینی، آپارتاید یا هر دو؟

در کشورهای اروپای غربی و آمریکای شمالی نیز مقایسه اسرائیل و آفریقای جنوبی از حیث نظام مبتنی بر تبعیض نژادی یا آپارتاید مسبوق به سابقه بوده؛ اگرچه واکنش‌های شدیدی در مخالفت با این قیاس توسط نهادهای رسمی صورت می‌پذیرد. برای مثال آنچه به‌عنوان «هفته آپارتاید اسرائیلی»^۱ در برخی مجامع علمی همچون دانشگاه‌ها برگزار می‌شود، در ۲۵ فوریه ۲۰۱۰ با واکنش سخت پارلمان ایالتی انتاریو روبرو شد. مطابق این مصوبه اعلامی پارلمان ایالتی انتاریو: «وصف آپارتاید صرفاً به یک نظام سیاسی در آفریقا قابل انتساب بوده، نظر به اینکه این واژه آفریقایی، صرفاً در مورد کشور آفریقای جنوبی آن‌هم پیش از ماندلا وضع شده، به کار بردن آن برای اسرائیل نه تنها احساسات تنفرآمیز به یهودیان را افزایش می‌دهد و امنیت اسرائیل را تضعیف می‌کند بلکه موجب تقلیل دادن رنج افرادی می‌شود که در نظام آپارتاید آفریقای جنوبی تحت ستم بوده‌اند. پارلمان انتاریو در ادامه تأکید می‌کند که اسرائیل یک دولت دموکراتیک است که به حقوق بشر احترام می‌گذارد»^۲.

1. Israel Apartheid Week.

۲. برای مطالعه تفصیلی این مصوبه مراجعه کنید به:

<<http://hansardindex.ontla.on.ca/hansardeissue/39-1/1208.htm>>

واکنشی به همین صورت توسط پارلمان ایالتی کالیفرنیا در ۲۳ اوت ۲۰۱۲ اعلام شد که طی آن قطعنامه، به حمایت از دانشجویان یهودی می‌پردازد که در محیط‌های گوناگونی با رویدادهایی روبرو شده‌اند که حاوی اتخاذ موضعی توسط دانشجویان است که اسرائیل را یک دولت نژادپرستانه و آپارتاید می‌داند که اعمال شیعی از جمله پاک‌سازی قومی انجام می‌دهد. پارلمان کالیفرنیا در این قطعنامه این واکنش‌ها را یهود ستیزانه^۱ معرفی می‌کند.^۲ مشابه این سیاست علیه نظام استدلالی-حقوقی شناسایی آپارتاید در اسرائیل، در سخنرانی استفان هارپر،^۳ نخست‌وزیر وقت کانادا در سال ۲۰۱۴ در کنستی در غرب بیت‌المقدس نمایان است: «آنچه با بدخواهی تمام مطرح می‌شود، خواندن اسرائیل به‌عنوان یک دولت آپارتاید است! این در حالی است که یهودیان در جستجوی یافتن پناهگاهی بعد از تجربه وحشتناک‌ترین نسل‌کشی تاریخ، (امروزه توانسته‌اند) دولتی بر پایه دموکراسی تأسیس کنند. آنان که اسرائیل را دولت آپارتاید می‌نامند رفتار ضد یهودی خود را در قالب واکنش به دولت اسرائیل نمایان می‌سازند».^۴

واکنش‌های تند و پرخاشگرانه به استدلال شناسایی آپارتاید در نظام اسرائیلی نیازمند تحلیل است. به نظر می‌رسد سابقه کسب مشروعیت ساختگی اسرائیل با تکیه بر آنچه پاک‌سازی قومی یهودی توسط دولت نازی نامیده می‌شود؛ و متهم کردن خود اسرائیل به پاک‌سازی قومی بر پایه تبعیض نژادی بر ایشان گران می‌آید، زیرا این اتهام بار مسئولیت حقوقی-سیاسی را بر آنان خواهد‌ناخواه تحمیل می‌کند. لرد براون ویلکینسون^۵ قاضی مشهور انگلیسی در استدلال‌های قضایی خود به‌عنوان نظر مخالف^۶ در پرونده

1. Anti-Semitism.

۲. برای مطالعه شرح قطعنامه پارلمان ایالتی کالیفرنیا مراجعه کنید به:

http://leginfo.ca.gov/pub/11-12/bill/asm/ab_0001-0050/hr_35_bill_20120823_amended_asm_v98.html

3. Canadian Prime Minister Stephen Harper

۴. برای مطالعه شرح سخنرانی مراجعه کنید به:

www.cbc.ca/news/politics/stephen-harper-s-speech-to-the-israeli-knesset-1.2503902

5. Lord Browne-Wilkinson

6. Dissenting Opinion

سویگز علیه ناگاراگان^۱ واکنش‌های چنین عصبانی به اتهام تبعیض نژادی و آپارتاید علیه اسرائیل را چنین تحلیل می‌کند: «نسبت دادن وصف تبعیض‌آمیز (نژادپرستانه) به رفتار افرادی که در ناخودآگاه ذهنی، خود را محق می‌دانند؛ و تحمیل مسئولیت حقوقی به آن‌ها بر ایشان گران می‌آید، زیرا در یک نظام حقوقی، عنصر تبعیض‌آمیز بودن قانون‌گذاری را نمایان می‌سازد و بر عموم آشکار می‌شود که اساس نظام بر پایه عدالت بنیان نهاده نشده است»^۲ (Swiggs and Others v. Nagarajan, 1999). فارغ از این نکته که برحسب اخلاقی که اجتماع به افرادی که رفتارهای تبعیض‌آمیز دارند، میزند موجب عصبانیت آنان می‌شود؛ اسرائیل همواره در تلاش بوده است تا بر اساس آنچه «گناه جمعی» خوانده می‌شود رفتارهای خشونت‌آمیز ضدیهودی را معرفی کند و حال متهم کردن مدلل خود او به انجام پاک‌سازی قومی بر اساس تبعیض نژادی روی آورده است و یا به عبارت دیگر روا داشتن همان خشونت را که بر ایشان رفته است بر دیگران تحمیل کردن، موجب واکنش‌های شدیدی شده است.

تبعیض جنسیتی می‌تواند دو بعد مختلف حقوقی داشته باشد. از طرفی می‌توان آن را در قالب حقوق مسئولیت مدنی عنوان‌بندی کرد. در نظام‌های حقوقی و در وقایع تاریخی اعصاری وجود دارند که قوانین تبعیض‌آمیزی حاکم هستند اما ضرورتاً اعمال این قوانینی با پشتوانه قصد سوء یا نیت مجرمانه همراه نبوده است. گذار نظام قانون‌گذاری برای مثال در کشور انگلستان از قانون تبعیض جنسیتی در سال ۱۹۷۵^۳ و سیر تطور توسعه نظام ضد تبعیض تا تصویب قانون برابری در سال ۲۰۱۰^۴ همین‌گونه بوده است. چنین رویکردی نه تنها بعضاً واقع‌بینانه است بلکه در بسیاری موارد و با نگاهی به پایان تجربه نظام آپارتاید آفریقای جنوبی، مسیر احتمالی صلح در قالب یک کشور را هموار می‌سازد. رفتارهای تبعیض‌آمیز نژادی توسط افراد ممکن است بر اساس

1. *Swiggs and Others v. Nagarajan*, 1999 U.K.H.L. 36 (1999).

۲. برای مطالعه بر شرح این استدلال قضایی مراجعه کنید به پاراگراف آخر رأی قضایی پیشین.

3. Sex Discrimination Act 1975

4. Equality Act 2010

یک خوانش اشتباه از باورهای دینی (فرضاً مبتنی بر مالکیت سرزمین موعود برای قوم یهود) یا تصور اشتباه امکان روا داشتن تبعیض به بهانه داشتن حق دفاع جمعی به عنوان یک قاعده شناسایی شده حقوق بین‌الملل. در همه این موارد پایان نظام تبعیض‌آمیز اولین و مهم‌ترین خواسته بازیگران نظام بین‌المللی است. امکان شناسایی نظام مسئولیت مدنی به جای عنوان‌بندی مطلق شناسایی اعمال به عنوان «جنایت علیه بشریت» رویکرد موفق‌تری در پایان نظام آپارتاید آفریقای جنوبی بود. اگرچه اذعان به آن روند تبعیض‌آمیز و پایان دادن به آن شرط لازم آن است.

متأسفانه نگاهی به تاریخ منازعات میان اسرائیل و فلسطین (Pogruind, 2023: 5) و مرور وقایع و سخنرانی‌های رهبران رژیم صهیونیستی مخصوصاً اقدام‌های اخیر اسرائیل در پاک‌سازی نژادی و تلاش برای حذف فلسطینیان از روی نقشه جغرافیای خوانش فوق را کمتر قابل‌باور می‌سازد (Zilbershats, 2013: 198). ایلان پاپه^۱ استاد یهودی و ضد صهیونیستی علم سیاست به قصد اسرائیل برای پاک‌سازی قومی و حذف جمعیتی فلسطینیان در سخنرانی اخیر خود در ۲۱ ژانویه ۲۰۲۴ تأکید کرده است.^۲ رویکرد اول همانا بر اسناد مهم حقوق بشری چون میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی مصوب^۳ ۱۹۶۶ و همچنین کنوانسیون رفع کلیه اشکال تبعیض نژادی مصوب^۴ ۱۹۶۵ تأکید می‌کند. این رویکرد صلح‌طلبانه و آشتی‌جویانه کمتر مبنای حقوقی واکنش خود را کنوانسیون بین‌المللی سرکوب و مجازات جرم آپارتاید مصوب ۱۹۷۳ (که به کنوانسیون آپارتاید معروف است)،^۵ می‌گذارد. عدم استنادپذیری کنوانسیون آپارتاید شواهد قابل‌ملاحظه‌ای دارد (Tilley, 2010: 10)؛ نخست هیچ‌کدام از کشورهای غربی

1. Ilan Pappé

۲. برای مطالعه در شرح سخنرانی ایلان پاپه در سالگرد نسل‌کشی یهودیان در لندن مراجعه کنید به وب‌سایت رسمی کمیسیون حقوق بشر اسلامی در لندن:

<https://www.ihrc.org.uk/it-is-dark-before-the-dawn-but-israeli-settler-colonialism-is-at-an-end>

3. International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR, 1966)

4. Convention on the Elimination of all Forms of Racial Discrimination (CERD, 1965)

5. International Convention on the Suppression and Punishment of the Crime of Apartheid (the Apartheid Convention, 1973)

از جمله ایالات متحده، کانادا، استرالیا، نیوزیلند، اسرائیل و حتی آفریقای جنوبی بعد از نظام آپارتاید عضو آن نیستند؛ دوم، شاید این کنوانسیون بیشتر برای پاسخی به وضعیت خاص آفریقای جنوبی در زمان قبل مورد تصویب قرار گرفته و تسری پذیری آن به دیگر کشورها از طرفی ناممکن و از طرف دیگر خطرناک باشد، زیرا ممکن است برخورد نظام‌های سیاسی غربی با مردمان بومی خود را به‌عنوان مصداقی از این کنوانسیون قابل شناسایی بداند. با این‌همه هیچ کشوری تاکنون تحت این کنوانسیون مورد تعقیب قضایی کیفری قرار نگرفته است.^۱ حتی آفریقای جنوبی بعد از پایان نظام آپارتاید، تأسیس کمیسیون‌های حقیقت و آشتی^۲ را با پشتیبانی ماندلا بر برپایی دادگاه‌های کیفری اِعمال مجازات ترجیح داد که می‌تواند یک نمونه موفق ارزیابی شود. ظاهراً معرفی نظام حقوقی اسرائیل به‌عنوان یک نظام آپارتایدی مبتنی بر تبعیض نژادی اگرچه خشم بسیاری را برمی‌انگیزد اما استدلال‌های قانع‌کننده‌ای در رد آن طرح نمی‌شود. مقایسه اسرائیل و آفریقای جنوبی به نظر علی‌رغم تمامی این واکنش‌ها بهتر می‌تواند توجه جامعه جهانی را مخصوصاً در جوامع غربی که تحت سلطه رسانه‌ای خوانش غالب قرار دارند، جلب کند. با این‌همه نگاهی به اصطلاح رایج «اشغال سرزمینی» و قیاسی که به کار بردن این واژه در درون خود دارد واجد اهمیت زیادی است، زیرا رواج این اتفاق در تاریخ جنگ‌ها در حقوق و روابط بین‌الملل آن را به امری بدل کرده که خواه‌ناخواه اتفاق می‌افتد. این در حالی است که آنچه در فلسطین به‌عنوان اشغال نامیده می‌شود با دیگر انواع اشغال سرزمینی فرق عمده‌ای دارد که همانا «دائمی شدن اشغال سرزمینی در فلسطین کنونی» است. دیگر انواع اشغال سرزمینی همگی یا موقت هستند (مانند اشغال سرزمینی ژاپن توسط ایالات متحده از ۱۹۴۵ تا

۱. برای مطالعه بیشتر در خصوص جرم آپارتاید و ارتباط آن با جنایت علیه بشریت به بندهای ماده ۷ اساسنامه رم

مراجعه کنید:

United Nations. Preparatory Commission for the International Criminal Court. (1998). *Rome Statute of the International Criminal Court*. UN.

2. Truth and Reconciliation Commission (South Africa)

۱۹۵۲) یا بعد از گذشت مدتی، فارغ از مشروعیت و شناسایی بین‌المللی آن، به یک انضمام سرزمینی دوزوره نیل یافته است؛ که در این فرض به ساکنان سرزمین‌های اشغال‌شده (ضمیمه‌شده کنونی) حق رأی و شهروندی اعطا شده است. برای مثال انضمام تبت به چین، پاپوآی غربی و اندونزی، کشمیر و هند، کریمه و روسیه، قبرس شمالی و ترکیه،^۱ صحرای غربی و مراکش که در همه موارد در هر صورت ساکنان مناطق ضمیمه‌شده دارای حقوقی مشخصی مانند دیگر شهروندان دولت اشغالگر هستند (Benvenisti, 2012: 10-36). بنابراین آنچه واژه «اشغال» در حقوق بین‌الملل معنا می‌دهد با آنچه در وضعیت اسرائیل-فلسطین مشاهده می‌شود، قیاس مع الفارق بیش نیست.

۳. عناصر وجودی نظام آپارتاید

سؤالی که توسط بسیاری پژوهشگران مورد تردید قرار گرفته است همانا این است که آیا واژه «آپارتاید» یک جعل حقوقی مختص وضعیت آفریقای جنوبی است یا اینکه آپارتاید یک وضعیت حقوقی عامی است که می‌تواند مصادیق خود را داشته باشد؟ همان‌طور که پیش‌ازین ذکر شد، افرادی چون پیتر شورمن،^۲ نماینده پارلمان انتاریو معتقدند که واژه آپارتاید یک وضع حقوق بین‌الملل صرفاً برای وضعیت آفریقای جنوبی در سال‌های ۱۹۴۸ تا ۱۹۹۴ است، فلذا قابل تسری به دیگر موارد نیست. نویسندگان اما معتقدند به دلایل متعددی^۳ می‌توان واژه آپارتاید را یک وضع عام حقوق بین‌الملل دانست (Dugard and Reynolds, 2013: 879-900). از منظر لغوی واژه آپارتاید

۱. به‌جای انضمام دوزوره، دولت ترکیه جمهوری قبرس شمالی را تأسیس کرده که هیچ‌گاه مورد شناسایی قرار نگرفته است.

2. Peter Shurman

۳. مجمع عمومی سازمان ملل متحد در قطعنامه شماره ۳۹۵ در ۱۹۵۰ در خصوص برخورد با مردم هندی تبار در آفریقای جنوبی از واژه‌ی تفکیک مبتنی بر نژاد یا Racial Segregation استفاده می‌کند که همانا همان معنای ماهوی نظام آپارتاید است.

ریشه آفریقایی و به معنای «تمایز گذاری»^۱ یا «جدایی»^۲ است که به مرور زمان به زبان‌های دیگر از جمله انگلیسی هجرت کرده است. معادل عبری این واژه همانا Hafrada است که دقیقاً به معنای جدایی و تفریق است. جالب اینجاست که دیوار جداکننده برپاشده در کرانه باختری را Gedar Hafrada یا دیوار جداکننده^۳ می‌نامند! نویسندگان معتقدند آپارتاید در دکتترین حقوق بین‌الملل در طول زمان به‌عنوان یک جعل عام حقوق بین‌الملل و به‌عنوان یک نقض حقوق بشر مورد شناسایی عرفی قرار گرفته و دقیقاً وضعیتی را شامل می‌شود که ساکنان مناطقی به‌صورت تبعیض‌آمیز و مبتنی بر نژاد از حق رأی و شهروندی محروم شده‌اند (Greenstein, 1995: 19).

با این‌همه ممکن است دیگر انواع تبعیض علیه افراد یک سرزمین تحمیل شود. زمینه‌های تبعیض حق‌های مختلف و ابعاد متنوعی از شهروندی را می‌تواند در بر بگیرد اما هیچ‌کدام از آن‌ها به اندازه حق رأی و مشارکت سیاسی در تعیین سرنوشت جمعی واجد اهمیت نیست. نظام آپارتاید در آفریقای جنوبی در هیچ زمانی به پایان نرسید مگر در تاریخ ۲۷ آوریل ۱۹۹۴ دقیقاً زمانی که یک انتخابات آزاد بدون اعمال تبعیض نژادی میان سیاه‌پوستان و سفیدپوستان برگزار شد. بند ۳ ماده ۲ کنوانسیون آپارتاید چنین معرفی می‌کند: «هر اقدامی که یک گروه نژادی را از مشارکت در حیات سیاسی کشور منع کند»^۴.

میثاق بین‌المللی مدنی و سیاسی و همچنین کنوانسیون رفع کلیه اشکال تبعیض نژادی هر دو به‌صورت ضمنی و صریح به ممنوعیت آپارتاید پرداخته‌اند. ماده ۲۶ میثاق «تبعیض بر اساس نژاد و ...» را منع می‌کند و ماده ۲۵ آن چنین تصریح می‌کند که: «هر شهروند فارغ از هرگونه تمایز مذکور در ماده ۲ این میثاق ذی‌حق شمرده می‌شود» و در ماده ۲ وجوه احتمالی تمایز به‌صورت تمثیلی «نژاد، تولد، ملیت و غیره» ذکر شده است.

1. Apartness

2. Separation

3. Separation Fence

4. 'Any...measures calculated to prevent a racial group...from participation in the political...life of the country'

بند دوم از ماده ۲۵ میثاق صراحتاً بر «حق رأی برابر برای همه شهروندان و مشارکت در یک انتخابات واقعی و دوره‌ای» تأکید می‌کند. کنوانسیون رفع کلیه اشکال تبعیض نژادی در ماده ۳ صراحتاً از آپارتاید نام می‌برد: «کشورهای عضو این کنوانسیون بایستی هرگونه تفکیک مبتنی بر نژاد و آپارتاید را محکوم کرده، مکلف‌اند تمامی اعمال و رفتاری از این دست را در سرزمین تحت سلطه خود ممنوع کرده، از میان ببرند.»^۱ همچنین بند سوم ماده ۵ کنوانسیون صراحتاً بر ضرورت رعایت عدم تبعیض در مشارکت سیاسی تأکید می‌کند.^۲

ممکن است این ایراد حقوقی توسط اسرائیل یا طرفداران نظریه رقیب طرح شود که آنچه به عنوان حق مشارکت سیاسی در میثاق و کنوانسیون فوق مورد تأکید قرار گرفته و جزئی لاینفک از حقوق بشر در نظر گرفته می‌شود؛ همانا صرفاً بر شهروندان آن جامعه سیاسی قابلیت اعمال دارد. خارجیان و غیر تابعان آن نظام سیاسی اساساً واجد حقوق شهروندی به‌طورکلی و حق مشارکت سیاسی به‌صورت جزئی نیستند که عدم اعطا یا عدم شناسایی آن موجبی برای نقض حقوق بشر باشد. از این رو اسرائیل می‌تواند ادعا کند عدم شناسایی شهروندی عمده فلسطینیان و همچنین عدم شناسایی حق رأی و مشارکت سیاسی ایشان در انتخابات نقض این میثاق حقوق مدنی و سیاسی و یا کنوانسیون رفع کلیه اشکال تبعیض نژادی نخواهد بود. بند ۳ از ماده ۱ کنوانسیون بر این نکته تأکید می‌کند که «مفاد این کنوانسیون بر شروط قانونی که دولت‌ها در خصوص ملیت و شهروندی تصویب می‌کنند، اثرگذار نخواهد بود؛ مشروط بر آنکه نسبت به ملیت خاصی تبعیض روا ندارد.»^۳

1. 'States Parties particularly condemn racial segregation and apartheid and undertake to prevent, prohibit and eradicate all practices of this nature in territories under their jurisdiction.'

2. 'States Parties particularly condemn racial segregation and apartheid and undertake to prevent, prohibit and eradicate all practices of this nature in territories under their jurisdiction.'

3. Nothing in this Convention may be interpreted as affecting in any way the legal provisions of States Parties concerning nationality, citizenship or naturalization, provided that such provisions do not discriminate against any particular nationality.

در پاسخ به این ایراد باید گفت تعیین معیار شهروندی به عنوان تنها ضابطه تسری حق به انسان‌ها یک امر مطلق نیست؛ به عبارت دیگر آنچه در تحلیل حقوقی واجد اهمیت است همانا شناسایی رفتار تبعیض‌آمیز ناروا است. اگر عنصر شهروندی و تابعیت و تعریف آن‌ها در حوزه حاکمیت ملی بر اساس ضابطه تبعیض‌آمیز دیگری موجب محرومیت افراد از حق رأی به طور خاص یا حقوق شهروندی به طور عام شود، نمی‌تواند دلیل قانع‌کننده‌ای برای دولت ملی محسوب شود تا از اعطای شهروندی، تابعیت یا حق رأی سرباز زند. وضعیت حقوقی فلسطینیان در اسرائیل دقیقاً همین‌گونه است. عدم اعطای شهروندی و حق رأی بر اساس ضابطه تبعیض‌آمیز دیگری انجام می‌شود که در واقع همان نژاد است. این استدلال حقوقی در پرونده‌های حقوقی دیگری نیز قابل واکاوی است. در دعوی جیمز علیه شورای شهر ایستلی^۱ مجلس اعیان بریتانیا اعمال تبعیض بر اساس سن بازنشستگی را یک تبعیض روا در نظر نگرفت، زیرا سن بازنشستگی با ترکیب تبعیض بر مبنای جنسیت، نمی‌تواند یک معیار بی‌طرفانه در نظر گرفته شود؛ بنابراین تمایز میان مردان و زنان در سن بازنشستگی (۶۵ سال برای مردان و ۶۰ سال برای زنان) تبعیض‌آمیز تلقی شد. بر همین مبنای معیار شهروندی و تابعیت برای عدم شمولیت فلسطینیان بر شهروندی و حق رأی یک ضابطه‌ی بی‌طرفانه نمی‌تواند ارزیابی شود (Joppke, 2001: 38).

در ادامه با ارزیابی قوانین جاری در اسرائیل به‌طور خاص قانون بازگشت مصوب ۱۹۵۰^۲ یا قانون تابعیت مصوب ۱۹۵۲^۳ می‌توان محتوای تبعیض‌آمیز و ناروای اعطای شهروندی را در اسرائیل ارزیابی کرد. قوانین فوق در مورد برخی افراد در سرزمینی که پیش از آن "فلسطین تحت قیمومت بریتانیا" نامیده می‌شد، به صورت تبعیض‌آمیز اجرا می‌شوند و عامل این تمایز ناروا همانا نژاد و قومیت ایشان است. آن‌هم نسبت به کسانی که می‌توان گفت تعلق سرزمینی بیشتری نسبت به بسیاری از یهودیان اسرائیلی

1. James v. Eastleigh Borough Council, 1990 A.C.2 751 (1990).

2. Israel's Law of Return of 1950.

3. Nationality Law of 1952.

دارند (Massi, 2013: 809). اینکه اسناد بین‌المللی، حقوق مندرج در مواد خود را صرفاً بر افرادی که تابعیت آن دولت ملی را دارند، قابل‌اعمال می‌دانند؛ به این معناست که بخشی از نظام حقوق بشر، حقوق شهروندی است که همانا مختص شهروندان آن دولت ملی است و بنابراین هیچ دولتی مکلف نیست حقوق خاص شهروندی خود را به شهروندان دیگر کشورها اعطا کند. به عبارت دیگر دولت ایران برای مثال مکلف نیست به شهروندان ژاپن که متقاضی تابعیت ایرانی باشند، تابعیت و حقوق مبتنی بر آن همچون حق رأی و مشارکت سیاسی را شناسایی کند. اما اسرائیل نمی‌تواند این قاعده واضح حقوق عمومی را مقلوب و بر مبنای آن ادعا کند حقوق شهروندی صرفاً از آن کسانی است که تابعیت اسرائیلی دارند! در حالی که خود این دولت به صورت نامشروع در سرزمینی تأسیس شده و به افراد دارای دین و قومیت یهود شهروندی، تابعیت و حق رأی اعطا کرده و بسیاری دیگر افراد آن سرزمین که چه‌بسا ساکنان قدیمی و مردمان بومی آن سرزمین هستند، را نظر به قومیت و نژاد عرب یا مسلمان ایشان از شهروندی، تابعیت و حق رأی محروم کرده است. این نظام حقوقی بی‌تردید مصداق یک نظام مبتنی بر تبعیض نژادی و آپارتاید است.

مطابق ماده ۱ قانون بازگشت: «هر یهودی حق دارد به‌عنوان اوله (مهاجر) به این کشور بیاید.»^۱ مطابق بند اول از ماده ۴ همان قانون: «حق یک یهودی یا یک مهاجر یهودی بر تابعیت به فرزند و نوادگان او منتقل می‌شود مگر اینکه آن فرد داوطلبانه دین خود را تغییر داده باشد.»^۲ همچنین در بند ب ماده ۴ یهودی بودن تعریف شده است:

1. Every Jew has the right to come to this country as an oleh [immigrant]
2. The rights of a Jew under this Law and the rights of an oleh under the Nationality Law,...are also vested in a child and a grandchild of a Jew,...except [if he] has been a Jew and has voluntarily changed his religion.

«یهودی کسی است که از مادر یهودی متولد شده باشد یا به آیین یهود تغییر دین داده باشد^۱ و عضو هیچ دین دیگری نباشد.»^۲

ناگفته پیداست قانون فوق به وضوح فلسطینیان را از داشتن شهروندی و تابعیت محروم کرده است. ممکن بود در قوانین دیگر راه‌های جایگزینی جهت اعطای تابعیت به فلسطینیان به صورت غیر تبعیض آمیزی پیش‌بینی می‌شد اما بند اول از ماده ۳ قانون تابعیت دارای شرط تبعیض آمیزی در اعطای تابعیت به فلسطینیان است؛ «شرط حضور»، شرطی که عمده فلسطینیان را از این حق محروم می‌کند. مطابق این ماده، افرادی که تا قبل از ۱۵ می ۱۹۴۸ شهروند فلسطین بوده‌اند اما مطابق مواد پیشین تابعیت اسرائیلی نگرفته‌اند، (زیرا یهودی نیستند و مواد قبل صرفاً یهودیان را واجد حق تابعیت اسرائیلی می‌دانست) تنها زمانی می‌توانند درخواست تابعیت اسرائیلی بدهند که از تاریخ ۱۵ می ۱۹۴۸ تا ۱۴ جولای ۱۹۵۲ در اسرائیل یا مناطقی که بعداً اسرائیل نامیده شد «حضور» داشته باشند یا به صورت قانونی به این مناطق وارد شده باشند.^۳ این شرط اساساً موجب

۱. اشاره نهایی به یک رأی قضایی دیگر صادره از دیوان عالی بریتانیا مبنی بر شناسایی تبعیض مستقیم بر اساس نژاد خالی از فایده نیست. در پرونده آر علیه مدرسه غیردولتی یهودیان، خواننده دعوی از ثبت نام پسری به واسطه اینکه یهودی بودن او احراز نشد، خودداری کرد. در این پرونده مدرسه خصوصی یهودیان از ثبت نام پسری که دارای مادری ایتالیایی بود که پیش از تولد او به آیین یهودیت گرویده بود خودداری کرده بود؛ زیرا تبار یهودیت را از مادر در دانش آموز بر اساس آیین یهودیت ارتدکس احراز نکرده بود. دیوان عالی بریتانیا نظر به اینکه استفاده از یک خدمت عمومی (هرچند این خدمت توسط یک نهاد غیردولتی ارائه شده است)، منوط به امری نژادی شده با اکثریت ۵ به ۴ خواننده را محکوم کرد. مطابق این رأی مدرسه می‌توانست یهودی بودن افراد را صرفاً به عنوان یک معیار دینی که با اذعان فرد به رسمیت شناخته می‌شود، مبنایی برای ثبت نام قرار دهد اما مشروط کردن ثبت نام به یک امر مبتنی بر ژن و خارج از اراده افراد تبعیض بر مبنای معیار نامشروعی است. نهایتاً پرونده به عنوان عمل مشمول مسئولیت مدنی و رفتار خالی از نیت مجرمانه مورد شناسایی قرار گرفت.

2. Jew' means a person...born of a Jewish mother or...converted to Judaism and...not a member of another religion.

3. Nationality by residence in Israel: (a) A person who, immediately before the establishment of the State, was a Palestinian citizen and who does not become an Israel national under section 2, shall become an Israel national with effect from the day of the establishment of the State if: (3) he was in Israel, or in an area which became Israel territory after the

می‌شود عمده فلسطینیان از حق تابعیت، شهروندی و لاجرم دیگر حقوق ناشی از آن محروم شوند، زیرا بین سال‌های ۱۹۴۸ تا ۱۹۵۲ دقیقاً همان زمانی است که عمده فلسطینیان از خانه‌های خود بیرون رانده شده بوده، موقتاً از خشونت‌ها فرار کرده بودند و اجازه بازگشت به وطن نداشتند (Engler, 2010: 99). تبعیض‌آمیز بودن این شرط چنان آشکار است که نیازی به توضیح نیست که در مورد یهودیان به‌عنوان شرط درخواست تابعیت ضروری نیست. همان‌طور که در بحث پیشین آمد، یهودیان نیازی نیست که در فاصله این سال‌ها در این مناطق حضورداشته یا قانونی وارد کشور شده باشند.

بنابراین، مطابق این قوانین، فلسطینیان اخراجی از سرزمین‌هایی که در آن متولد شده‌اند و سال‌ها در آن می‌زیستند از حق تابعیت، شهروندی و تمامی توابع آن چون حق رأی، حق کار کردن، حق داشتن سکنی و اقامت محروم‌اند تنها به این دلیل که خود و نیاکان آن‌ها یهودی نیستند. همچنین فلسطینیانی که در نوار غزه و کرانه باختری زندگی می‌کنند نیز از حق شهروندی و توابع آن دقیقاً به دلیل نژادی-قومی (اینکه پدران و مادران آن‌ها یهودی نبوده‌اند) محروم‌اند. در مقابل هر یهودی در هر جای این جهان که نه تنها خود بلکه هیچ‌کدام از نیاکانش هیچ‌گاه بر سرزمین فلسطین قدم نهاده است، می‌تواند تابعیت اسرائیلی کسب کند. این وضعیت حقوقی همانا نظام حقوقی-سیاسی مبتنی بر اعمال تبعیض نژادی یا آپارتاید است.

فرجام سخن

حقوق بین‌الملل را اگر از خوانش پوزیتیویستی صرف و مبتنی بر اسناد حقوقی کمی دور کنیم، اگر اسناد مصوب سازمان ملل متحد را با نگاهی نقادانه و از منظر حقوق بشر ماهوی انسان‌ها مورد ارزیابی قرار دهیم، درمی‌یابیم که رویکرد مراجع رسمی حقوق بین‌الملل مبتنی بر نظریه دو دولت بعد از گذشت بیش از ۷۰ سال از تأسیس نامشروع

اسرائیل ناکارآمد بوده است. اگرچه اسرائیل تماماً همگی این قطعنامه‌ها را در حتی شناسایی دو دولت اسرائیل عامداً نقض کرده است، اما تأکید صرف بر نظام حقوق بشردوستانه و شناسایی وضعیت اشغال سرزمینی به خودی خود بدون اینکه هیچ آینده روشنی برای اتمام اشغال وجود داشته باشد و جریان حذف قومی در حملات اخیر بعد از حمله ۷ اکتبر ۲۰۲۳ حماس، همگی نشان از آن دارد که آنچه ممکن است اذهان مردم جهان را علی‌رغم سلطه رسانه‌ای موجود احیاناً بر هم بزند، همانا تأکید بر ضرورت رعایت حقوق شهروندی انسان‌هایی است که بیش از ۷۰ سال از حقوق اولیه خود صرفاً بر پایه نژاد و قومیت محروم مانده‌اند. بهره‌مندی از کلیدواژه آپارتاید و مقایسه حقوقی نظام دولت در آفریقای جنوبی با وضعیت اسرائیل و موضع قانونی آن در قبال شهروندی و تابعیت نظر به تجربه سخنرانی‌ها و کنفرانس‌های متعدد نویسندگان در دانشگاه‌های مختلف دنیا، بسیار راهگشا است. موضع‌گیری کشورهای جهان در پایان دادن به نظام آپارتاید آفریقای جنوبی مبتنی بر بایکوت و انزوای جهانی و اتخاذ موضعی که امکان مصالحه را بعد از پایان نظام آپارتاید در اسرائیل و فلسطین را ممکن سازد، در قالب نظریه یک دولت دموکراتیک عام‌الشمول به نظر راه بهتری از تکیه صرف بر نظام حقوق بشردوستانه، اشغال سرزمینی و نظریه دو دولت مورد حمایت سازمان ملل متحد، است.

References

- Al-Skeini and Others v. United Kingdom, App.*, 7 Eur. Ct. H.R. 131 (2011).
- Beaumont, P. (2015). Israel election: Binyamin Netanyahu rules out Palestinian state if he wins. *The Guardian* (Last Seen 12/12/2023) in: <https://www.theguardian.com/world/2015/mar/16/israel-election-netanyahu-losing-opinion-polls-as-voting-begins>
- Ben-Naftali, O., Gross, A. M., & Michaeli, K. (2005). Illegal occupation: Framing the occupied Palestinian territory. *Berkeley J. Int'l L.*, 23, 551.
- Benvenisti, E. (2012). *The international law of occupation*. Oxford University Press, USA.

- Benvenisti, E., & Zamir, E. (1995). Private claims to property rights in the future Israeli-Palestinian settlement. *American Journal of International Law*, 89(2), 295-340.
- Dugard, J., & Reynolds, J. (2013). Apartheid, international law, and the occupied Palestinian territory. *European Journal of International Law*, 24(3), 867-913.
- Engler, Y. (2010). *Canada and Israel: Building Apartheid*. Fernwood Publishing.
- Goldberg, A. J. (1973). United Nations Security Council Resolution 242 and the Prospects for Peace in the Middle East. *Colum. J. Transnat'l L.*, 12, 187.
- Goldstone, R. (2011). Israel and the apartheid slander. *New York Times*, 31, (Last Seen 12/12/2023) <https://www.nytimes.com/2011/11/01/opinion/israel-and-the-apartheid-slander.html>
- Greenstein, R. (1995). *Genealogies of conflict: Class, identity, and state in Palestine/Israel and South Africa*. Hanover and London: Wesleyan University Press.
- International Court of Justice. (2004). *Legal consequences of the construction of a wall in the Occupied Palestinian Territory*.
- Jopke, C., & Rosenhek, Z. (2001). Ethnic-priority immigration in Israel and Germany: resilience versus demise, (Last Seen (12/12/2023) in: https://ccis.ucsd.edu/_files/wp45.pdf
- Mallison, W. T., & Mallison, S. V. (1986). *The Palestine problem in international law and world order*. Longman Publishing Group.
- Masri, M. (2013). Love Suspended: Demography, comparative law and Palestinian couples in the Israeli Supreme Court. *Social & Legal Studies*, 22(3), 309-334.
- Poggrund, B. (2023). *Drawing fire: investigating the accusations of apartheid in Israel*. Rowman & Littlefield.
- Sabel, R. (2011). The campaign to delegitimize Israel with the false charge of apartheid. *Jewish Political Studies Review*, 23(3): 18-31.
- Tilley, V. (2010). *The one-state solution: A breakthrough for peace in the Israeli-Palestinian deadlock*. University of Michigan Press.
- Wintemute, R. (2012). Europe's last colony: 1918 Palestine's Arab majority, Jewish immigration, and the justice of founding Israel outside Europe. *Social & Legal Studies*, 21(1), 121-134.
- Zilbershats, Y. (2013). Apartheid, International Law, and the Occupied Palestinian Territory: A Reply to John Dugard and John Reynolds. *European Journal of International Law*, 24(3), 915-928.